

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNİN SOSYAL STATÜSÜNÜN TARİHSEL GERİLEYİŞİ (1783–2026)

Emine HALİL*

Bağımsız Gazeteci, eminehalil30@gmail.com*

Received Date: 30.05.2026 Revised Date: 21.06.2026 Accepted Date: 29.06.2026

Copyright © 2026 Emine HALİL. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZET

Bu çalışma, Kırım Tatar Türkçesinin 1783 yılında Kırım Hanlığı'nın Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesinden 2026 yılına kadar geçen süreçte yaşadığı sosyal statü kaybını incelemektedir. Makalede, dilin resmi hayattan dışlanması, zorunlu göçler, sürgünler, demografik değişimler, eğitim politikaları ve asimilasyon süreçlerinin Kırım Tatar dilinin kullanım alanı üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Araştırma, Çarlık Rusya'sı, Sovyetler Birliği, Ukrayna ve Rusya Federasyonu dönemlerinde Kırım Tatar dilinin hukuki statüsü ile gerçek kullanım koşulları arasındaki farkı karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Özellikle eğitim sistemi, devlet kurumları ve toplumsal yaşam içerisindeki dil kullanımına dair veriler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, Kırım Tatar dilinin günümüzde büyük ölçüde aile içi ve sınırlı kültürel alanlara sıkıştığı, mevcut politikaların ise dilin tam anlamıyla korunması ve yeniden canlandırılması için yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar Türkçesi, Kırım Tatarca, Kırım Tatarları, Kırım Türkleri, Dil Politikası, Dil Asimilasyonu, Sürgün, Kırım, Eğitim Dili, Azınlık Dilleri, Dil Hakları, Ruslaştırma, İnsan Hakları, Soykırım, Kırım, Ukrayna, Rusya, Sömürge.

THE HISTORICAL DECLINE OF THE SOCIAL STATUS OF THE CRIMEAN TATAR LANGUAGE: 1783–2026

Abstract

This study examines the loss of the social status of the Crimean Tatar language from the annexation of the Crimean Khanate by the Russian Empire in 1783 until 2026. The article analyzes the effects of exclusion from official life, forced migrations, deportations, demographic changes, educational policies, and assimilation processes on the functional use of the Crimean Tatar language.

The research comparatively evaluates the discrepancy between the legal status of the Crimean Tatar language and its actual conditions of use during the periods of the Russian Empire, the Soviet Union, Ukraine, and the Russian Federation. Special attention is given to language use in education, state institutions, and social life. The study concludes that the Crimean Tatar language has largely been confined to family and limited cultural spheres, while existing policies remain insufficient for its full preservation and revitalization.

Keywords: Crimean Tatar Language, Crimean Tatars, Language Policy, Language Assimilation, Deportation, Discrimination, Crimea, Human Rights, Language Education, Minority Languages, Language Rights, Russification.

Kırım Hanlığı'nın 1783 yılında Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesinden bu yana, Kırım Tatar dilinin gelişmişlik düzeyi, değişen toplumsal koşullara ayak

uydurabilme kabiliyeti, kullanım alanı ve genel durumu kesintisiz bir gerileme sürecine girdi.

İlhakın hemen ardından dil, resmi hayattan tamamen dışlandı, zira Kırım'daki ve Kırım'a dair tüm imparatorluk belgeleri artık Rusça kaleme alınıyor ve yayımlanıyordu. Kırım Tatarca, edebi ve bilimsel literatürün bizzat kendisinin yok olmasıyla birlikte bu alanlardan da anında silindi. Yalnızca dini yaşamda ve halkın kendi arasındaki günlük iletişimde varlığını sürdürebildi. (Burada önemli bir noktayı belirtmek gerekir: Kırım Tatarları, ilk dini okullar olan mekteplerdeki eğitim sayesinde 1917 devrimi'ne kadar yüksek bir temel okuryazarlık oranını korumuşlardı. Kuran okumak için Arap alfabesini öğrenmek, onlara otomatik olarak o dönem Arap harfleriyle yazılan Kırım Tatarca okuma ve yazma imkanı da tanıyordu.)

Hanlık nüfusunun büyük bir kısmı, ilhakı takip eden 20-30 yıl içinde ya yok edildi ya da Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kaçmak zorunda kaldı. Bu göçün bir kolu, tarihi Kırım Tatar Türkçesi dilinin kuzey (çöl/şöl tarafı) diyalektini günümüze kadar koruyanlar Dobruca'ya (Romanya) ve Bulgaristana yerleşti. İstanbul civarına ve Anadolu'ya çekilen diasporanın diğer kısmı ise yaklaşık 200 yıl boyunca kendi ağızlarını ve dillerini günlük yaşamda yaşatmayı başardı, ancak zamanla onlar da önce Osmanlıcaya, ardından da modern Türkçeye geçiş yaptı.

Şunu da vurgulamak gerekir ki modern Türkçe, Kırım Tatarca ile olan tüm benzerliğine ve yakınlığına rağmen hem tınısı hem dil bilgisi yapısı hem de belirli ölçüde kelime dağarcığı bakımından ondan rahatça ayırt edilebilen bağımsız bir dildir.

19'cu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Kırım Yarımadası'ndaki Kırım Tatar nüfusu da (katliamlar ve göçler neticesinde) katbekat azaldı. Yarımada dışındaki Kırım Tatarları ise - Kuban'da ve Karadeniz'in güney bozkırlarında - yine ya yok edildiler ya da Kafkasya'ya (Nogay kolu) ve Osmanlı İmparatorluğu'na sığındılar. 19'cu yüzyılın başlarında yarımada sınırları dışında neredeyse hiç Kırım Tatarı kalmamıştı. 1783 ilhakı öncesinde Hanlığın yarımada dışındaki son toprakları olan bugünkü Donbas, Krasnodar ve Stavropol bölgeleri ile Rostov idari bölgesi ve Tuna ile Moldova'ya kadar uzanan tüm hat, çok hızlı bir şekilde ağırlıklı olarak Rus ve Ukraynalı nüfusla dolduruldu.

1760'lı yıllarda sadece Kırım Yarımadası'ndaki nüfus 450.000 kişiye ulaşıyordu ve bunun %98'ini (yaklaşık 440.000) Kırım Tatar Türkleri oluşturmaktaydı. 1790'lı yıllara gelindiğinde ise yarımada'nın nüfusu 150.000 kişiye kadar düştü. Yani yarımada'daki Kırım Tatarlarının üçte ikisi ya yok edilmiş ya da göç etmek zorunda kalmıştı.

Sonraki dönemlerde nüfus artışı iki koldan ilerledi: Bir taraftan Kırım Tatarları arasındaki o dönemde yüksek olan doğurganlık oranı (aile başına 7 ila 12 çocuk) etkili olurken, diğer taraftan Çarlık hükümetinin Kırım'a planlı bir şekilde diğer etnik grupları yerleştirme politikası devreye girdi. Yarımada'ya Ruslar, Ukraynalılar, Rumlar, Almanlar, Polonyalılar, Çekler, Estonlar, Bulgarlar, Ermeniler ve daha pek çok halk yerleştirildi. Bu durum, adeta kesintisiz bir "yarışa" dönüştü: Yeni doğan Kırım Tatarları mı daha fazla olacaktı, yoksa Ukrayna ve Rusya'dan getirilen göçmenler mi? Aşağı yukarı aynı dönemde, yine ilhak edilen Lehistan (Polonya-Litvanya Birliği) topraklarından gelen Aşkenaz Yahudileri de yarımada'ya göç etmeye başladı.

Bu süreçte Kırım Tatarları arasında dilin günlük yaşamdaki hakimiyeti oldukça yüksek kaldı. Bunun temel sebebi, Kırım Tatarı çocukları Rusçaya geçirmek için özel ve kasıtlı bir eğitim politikasının uygulanmamasıydı. Üstelik Kırım Tatarları kendi köy ve mahallelerinde toplu halde yaşıyor, tüm hayatlarını çevrelerindeki insanlarla Kırım Tatarca konuşarak geçiriyorlardı. Çarlık hükümeti için, Rusya İmparatorluğu'nun tebaası haline gelen Kırım Tatarlarının eğitim seviyelerini kaybetmesi ve ağırlıklı olarak köylülüğe dayalı beden işçiliği alanına sıkışıp kalması gayet elverişli bir durumdu; bu yüzden Rusça eğitimi dayatmak için hiçbir çaba sarf etmediler.

19'cu yüzyılda kademeli olarak gelişen idari, teknik ve entelektüel nitelikteki meslek kolları, Kırım'da diğer milliyetlerden insanlar, çoğunlukla da Kırım dışından gelen göçmenler tarafından dolduruldu.

Kırım Savaşı'nın arifesinde, 1850 yılında yarımada da 343.500 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun %77,8'ini Kırım Tatarları (yaklaşık 267.240 kişi), %7'sini Ukraynalılar, %6,6'sını Ruslar, %2'sini Rumlar, %1,9'unu Romanlar, %1,3'ünü Karaimler, %1'ini Ermeniler, %1'ini Almanlar, %0,9'unu Yahudiler ve %0,5'ini Bulgarlar oluşturmaktaydı.

Rusya İmparatorluğu'nun yenilgisiyle sonuçlanan Kırım Savaşı, Çarlık yönetimi için Kırım Tatar Türklerine yönelik baskıları artırmanın bir bahanesi haline geldi. Bu baskılar, toprakların Kırım Tatarların elinden zorla alınarak Rusya'nın iç bölgelerinden ve Batı Avrupa'dan getirilen göçmenlere devredilmesini de kapsıyordu. Farklı gözlemcilerin tahminlerine göre, bu sürecin neticesinde Osmanlı İmparatorluğu'na doğru ikinci bir kitlesel göç dalgası başladı. Kırım'ı on binlerce, hatta bazı kaynaklara göre 300.000'e yakın Kırım Tatarı terk etti (Bugün kesin rakamları kimse bilmemektedir. Bu durum Kırım, Rusya ve Türkiye arşivlerinde titiz bir çalışma yapılmasını gerektirmektedir). Bu kitlesel gidiş, nüfus yapısındaki ulusal dengeyi kökten değiştirdi.

1858 yılında Kırım'da 331.300 kişi yaşıyordu ve nüfusun %73'ünü Kırım Türkleri, %12,6'sını Ruslar, %4'ünü Ukraynalılar, %2,4'ünü Rumlar, %2'sini Romanlar, %1,8'ini Yahudiler, %1,5'ini Almanlar, %1,3'ünü Ermeniler, %0,8'ini Karaimler ve %0,6'sını Bulgarlar oluştuyordu. 1864 yılına gelindiğinde ise [savaş ve göç dalgaları neticesinde] toplam nüfus 198.700 kişiye kadar düştü. Bu yeni dönemde nüfusun %50,3'ünü Kırım Tatarları, %28,5'ini Ruslar ve Ukraynalılar, %6,5'ini Rumlar, %5,3'ünü Yahudiler, %2,9'unu Ermeniler, %2,7'sini Almanlar, %1,7'sini Karaimler ve %1,6'sını Bulgarlar oluşturmaktaydı (ki bu kırılmadan hemen önce Kırım Tatar nüfusu yaklaşık 241.850 civarındaydı).

Bu, Kırım Tatarlarının yarımada da hâlâ çoğunluğu oluşturduğu son yıldır. Zira daha 1864 yılında Kırım Tatarlarının sayısı 100.000 kişinin de altına (99.950'ye) düşmüştü. Hatırlayalım: 1760'larda 440 bin olan nüfus, 1790'larda 150 bine inmişti. En büyük yıkımı ve insansızlaşmayı Kırım'ın bozkır bölgesi yaşadı; bu yüzden Kırım Tatar dilindeki Kıpçak unsuru gözle görülür biçimde zayıflamaya başladı. Kuşkusuz, bir bütün olarak Kırım Tatar dili yok oluşa sürükleniyordu, dilin Orta Çağ'daki edebi formu tamamen kayboldu.

Bununla birlikte, dikkat çekici ve çarpıcı bir gerçeğin altını çizmek gerekir: Çarlık yönetiminin merkezi Rus hükümeti tarafından Kırım'a atadığı memurlar hariç, yarımada ya sonradan gelen göçmen nüfusun neredeyse tamamı, günlük yaşamda sadece Kırım

Tatarlarıyla değil, diğer milliyetlerden insanlarla iletişim kurarken de Rusçayı değil, bizzat Kırım Tatar dilini öğrendi ve kullandı. Özellikle belirtmek gerekir ki Kırım Tatar Türkçesi, 1944 yılındaki sürgüne kadar Kırım'da halklar arası ortak iletişim dili (lingua franca) olma özelliğini korumuştur.

Kırım Tatar dilini yeniden canlandırmak adına tarihi ve büyük ölçüde başarılı bir adımı İsmail Gaspıralı atmıştır. Gaspıralı'nın geliştirdiği "usûl-i cedid" (yeni ses yöntemi) adlı okuma-yazma metodu, ilköğretim sisteminde yaptığı reformlar ve çıkardığı Tercüman gazetesi, sadece Kırım Tatarlarının kültürel rönesansında değil, Rusya İmparatorluğu'ndaki pek çok Türk-Müslüman halkın entelektüel uyanışında da devasa bir rol oynadı. Kırım Tatarca basının, edebi eserlerin, sosyopolitik düşüncenin ve eğitim aydınlanmasının dili olarak yeniden sahneye çıktı. İsmail Gaspıralı'nın ve onun izinden giden Ceditçi öğrencilerinin onlarca yıl süren yoğun, adeta adanmışlık isteyen bu çabaları, birçok Türk halkında milli basının, eğitimin ve dil kültürünün gelişmesine çok güçlü bir ivme kazandırdı.

Bununla birlikte, Gaspıralı'nın faaliyetleri ve dile dair görüşleri sonraki dönemlerde farklı yorumların odağı haline geldi. Bazı araştırmacılar, onun o meşhur "Dilde, fikirde, işte birlik" şiarını ortaya atarken, ortak Türk yazı dilini Osmanlı Türkçesine yaklaştırmayı hedeflediğini savunmaktadır. Ancak bu iddiaya temkinli yaklaşmak gerekir ve bu yaklaşım tek düze, düz mantıkla yorumlanamaz.

Şunu göz önünde bulundurmak gerekir ki, 19'cu yüzyılın sonu ile 20'ci yüzyılın başlarında Türk halklarının büyük bir kısmı Arap alfabesini kullanıyordu. Bu alfabede ise ünlü (sesli) harfler genellikle eksik gösterilir ya da yazıya hiç aktarılmazdı. Sonuç olarak Osmanlı, Kırım Tatar, Azerbaycan, Eski Özbek ve diğer Türkiy dillerindeki pek çok kelime kâğıt üzerinde neredeyse tamamen aynı görünüyordu. Oysa her halk bu kelimeleri kendi fonetiğine (ses bilgisine), telaffuz geleneğine ve dil kurallarına uygun olarak, yani kendi tarzında seslendiriyordu. Okuyucu, her şeyden önce kelimenin ünsüzlerden (sessiz harflerden) oluşan kökünü fark ediyor ve onu otomatik olarak kendi alışık olduğu ses formuyla telaffuz ediyordu.

Bu bağlamda Tercüman gazetesinin dil pratiği, Türk-Müslüman halklarına tek bir Osmanlı telaffuzunu dayatma ya da yerel Türk dillerinin ayırt edici özelliklerini yok etme çabasından ziyade, ortak bir kültürel ve informatif (bilgi) alan yaratma denemesiydi. Yazı dilinin bu denli yakın olması ve kök kelimelerdeki ortaklık sayesinde, farklı Türk halklarının temsilcileri bu gazeteyi kendi dillerinin süzgecinden geçirerek rahatça okuyup anlayabiliyorlardı.

Bunun yanı sıra, Gaspıralı döneminin tarihsel bağlamını da mutlaka hesaba katmak gerekir. Onun yaşadığı çağda Kırım Tatar Türkçesi, Kırım Tatarlarının mutlak çoğunluğunun doğal, yaşayan ve canlı diliydi, dolayısıyla yok olma gibi bir tehlikeyle karşı karşıya değildi. Bu yüzden, dilin asimilasyondan veya tamamen silinip gitmekten korunması gerektiği fikri, bugünkü anladığımız manasıyla o dönemde pek gündemde olan bir mesele değildi. İsmail Gaspıralı için çok daha acil ve öncelikli olan hedefler - toplumun aydınlanması, modernize edilmesi, eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve Türk-Müslüman halklarının Avrupa bilim, teknik ve toplumsal düşünce dünyasının başarılarına erişebilmesiydi.

Bu doğrultuda, Avrupa kültür ve bilimiyle tanışmada Rusçanın bir araç olarak kullanılması, Kırım Tatar dilinin öneminin göz ardı edildiği anlamına gelmiyordu. Aksine buradaki temel çaba - milli kültürel gelişimi, Türk-Müslüman halklarının o dönemin çağdaş eğitim ve entelektüel dünyasında tam anlamıyla yer alabilme imkânıyla sentezleme denemesiydi.

1917 yılındaki iktidar gaspı ve ardından eski Çarlık Rusyası topraklarında patlak veren iç savaş sürecinde Bolşevikler (yani "Kızıllar"), ilk yıllarda her türlü ulusal kurtuluş hareketini bastırmak için kitlesel ve silahlı şiddete başvurmaktan zerre kadar çekinmediler. Ancak Rusya içinde iyi örgütlenmiş ve oldukça güçlü olan "Beyaz" Bolşevik karşıtı güçlerle yaşanan çarpışma deneyimi, onları pratikte farklı bir stratejiye yöneltti. Bolşevikler, ulusal hareketleri Beyaz orduya karşı mücadelede ek bir kaynak olarak kullanmak zorunda olduklarını anladılar. Zira Beyaz hareket de Rus olmayan halklara karşı açıkça ırkçı ve şovenist bir duruş sergiliyor, onların haklarını tamamen yok sayıyor, ulusal kimliklerini törpüleyip silmeye çalışıyor ve gerektiğinde Çarlık Rusyası'nın yüzyıllardır uyguladığı gibi ulusal olan ne varsa doğrudan bastırıp yok etmeyi amaçlıyordu.

Ulusal dillere yaklaşım da dâhil olmak üzere milliyetler politikasındaki bu eksen değişikliğinin bir diğer önemli gerekçesi ise, Rusya sınırları dışında müttefik arayışıydı. Bu arayış, hem devrimin başarılı bir şekilde dışarıya "ihraç edilmesi" hem de en azından o dönemde Bolşevik Rusyası karşısındaki en güçlü askeri-siyasi alternatif olan İtilaf Devletleri'ne karşı bir savunma hattı oluşturabilmek adına elzemdi.

Bu faktörlerin - özellikle Kırım'da- eş zamanlı olarak bir araya gelmesi, Moskova'daki merkezi Bolşevik hükümetini Kırım'daki Tatarlara yönelik politikasında gözle görülür bir iyileştirmeye gitmeye sevk etti. Bu kararda Kırım'ın, Mustafa Kemal Paşa hükümetinin de Bolşevik Rusyası ile en azından askeri-teknik düzeyde acil bir ittifak kurmak istediği genç Türkiye Cumhuriyeti'ne olan coğrafî, kültürel ve etnik yakınlığı çok büyük rol oynadı. Bu durum, nihayetinde 1921 yılında Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırım ASSR) adıyla Kırım Tatarlarının ulusal özerkliğinin kurulmasının yolunu açtı. Bu özerk yapıda Kırım Tatar dili, Rusça ile birlikte resmi dil ilan edildi ve takip eden yıllarda "yerleştirme" (korenizatsiya) politikası uygulamaya kondu. (Yalnızca Kırım'da değil, tüm Sovyet coğrafyasında uygulanan) "Yerleştirme" politikası yerli halktan kadroların Sovyet devlet aygıtına çekilmesini, yerli milliyetlerden olan emekçiler lehine ekonomik reform programlarının yürütülmesini ve bu halkların eğitim, dil ve kültürlerinin desteklenmesini öngörüyordu.

Bununla birlikte, Bolşeviklerin Kırım Tatar kültürüne ve diline yönelik bu olumlu yaklaşımını gözde büyütmek gerekir. Kırım'ı tamamen kontrol altına alan, eğitim sistemini Kırım Tatarlarını sovyetleştirmek ve onları SSCB'nin sadık birer vatandaşı haline getirmek için bir araç olarak kullanan Bolşevikler, Kırım Tatarlarını hiçbir zaman yeryüzündeki diğer halklarla eşit ve tam haklara sahip, bağımsız bir ulus olarak görmediler. Ulusal bölgelerde Sovyet iktidarı güçlendikçe, ulusal hareketlere yönelik bu taktiksel mavi boncuk dağıtma süreci, yerini kademeli olarak tırmanan bir ayrımcılık, etnik temizlik ve soykırım politikasına bıraktı. O dönemin tarihi koşullarında, SSCB bünyesindeki farklı

halkların ve etnik grupların şanslı ya da bahtsız olması, tamamen Bolşeviklerin o anki konjonktürel çıkarlarına ve hesaplarına bağlıydı.

1928 yılında Kırım'da, Kırım Tatar Türkleri entelektüellerine karşı "Milli Fırka" partisine üye oldukları gerekçesiyle açılan ilk davada, aralarında I. Kırım Tatar Milli Kurultayı delegelerinin, İsmail Gaspıralı'nın öğrencilerinin, şairlerin ve bestecilerin de bulunduğu 63 kişi kurşuna dizilmeye veya çeşitli hapis cezalarına mahkûm edildi. Nüfusça nispeten küçük bir halk için bu hamle son derece ağır ve acımasız bir darbeydi. Bolşevik yönetimi bu tasfiyeyle, Kırım Tatarlarının Sovyet öncesi dönemle, en başta da İsmail Gaspıralı'nın mirasıyla olan geleneksel bağını koparmış oldu.

1938 yılına gelindiğinde ise Akmesit (Simferopol) Hapishanesinin avlusunda, sadece üç gün içinde, eğitimlerini ve mesleki formasyonlarını zaten Sovyet döneminde almış olan- aralarında gazeteci, yazar ve öğretmenlerin de bulunduğu onlarca (kesin rakamlar bilinmemekle birlikte, eldeki tanıklıklara göre yüzün üzerinde olduğu tahmin edilen) Kırım Tatar aydını kurşuna dizildi. Öyle görünüyor ki komünistler ve genel olarak Sovyet yönetimi, Kırım Tatarlarının eğitim ve profesyonellik seviyesinin gözle görülür biçimde artmasından, bu durumun onları merkezi hükümete karşı mutlak ve sessiz bir boyun eğme çizgisinden çıkarıyor olmasından ciddi bir endişe duymuştu.

Birçok okuyucu tarafından yeterince bilinmeyen bir başka gerçeği daha göz önünde bulundurmak gerekir. SSCB'nin ve Sovyet Rusya'sının bir parçası olan Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde, 20'ci yüzyılın ilk yarısında Kırım Tatar alfabesine yönelik iki büyük reform gerçekleştirildi. Bu reformlar arkalarında son derece çelişkili sonuçlar bıraktı.

1929 yılında, Kırım Tatar dili için Kırım'da yüzyıllardır kullanılan (meşhur Tercüman gazetesinin de basıldığı) Arap alfabesi, yerini Latin tabanlı bir alfabeye bıraktı. Fakat bu, saf bir Latin alfabesi olmadığı gibi Kırım Tatar fonetiğine (ses yapısına) azami ölçüde uyarlanmış bir sistem de değildi. Daha o dönemde alfabedeki bazı harfler Kiril alfabesi esas alınarak tasarlanmıştı. Bu reformun arkasındaki itici güç, bilimsel veya pratik gerekçelerden ziyade tamamen siyasiydi. O dönemde SSCB'deki merkezi yönetim için, sözde "sosyalist devrimi" ülke sınırlarının dışına ihraç etmek en sıcak hedefti. Alfabelerin Latin temeline geçirilmesi, sosyalist kültürü dünya ölçeğinde tek tipleştirme (unifikasyon) yolunda atılmış bir adımdı. Zira Sovyet komünistlerinin sosyalizmi yaymak için ana hedef olarak gördükleri dönemin sömürge imparatorlukları, en çok Latin alfabesini kullanmaktaydı.

Madalyonun diğer yüzünde ise Arap alfabesi, Kırım Tatar diline ne kadar uyarlanmış olursa olsun, yazı sisteminde fonetik (sesçil) ilkeyi neredeyse tamamen göz ardı ettiği için Türkiy dillerinin yapısal özelliklerine tam anlamıyla cevap veremiyordu. Bu açıdan Latin alfabesine geçiş, yeni nesil Kırım Tatarlarının okullarda Kırım Tatarca yazı yazmayı öğrenmesini kolaylaştırıp hızlandırdı ve imlayı daha sade hale getirdi. Bu yüzden Kırım Tatar dilinin pek çok uzmanı ve vatansever aydını da bu reformu destekledi.

Ancak 1939 yılında, yukarıdan gelen kesin bir talimatla Kırım Tatar yazı sistemi bu kez Kiril alfabesine geçirildi. Bu hamle, ulusal hareketlerle ve halkların haklarıyla yapılan taktiksel ortaklığın artık sonuna gelindiğinin açık bir sinyaliydi. Söz konusu alfabe reformu,

1938 yılında Kırım Tatar aydınlarına yönelik gerçekleştirilen kitlesel katliamla aynı kulvarda yer almaktadır. Esasen, Kırım Tatar entelektüellerinin - özellikle de Kırım Tatar dilinin gelişimiyle doğrudan bağı olanların - kitleler halinde ortadan kaldırılması, bu reformun en önemli ayaklarından biriydi.

Komünist ideoloji penceresinden bakıldığında, "dünya sosyalist devrimi" hedefi artık masadan kaldırılmış ve odak noktası SSCB sınırları içinde sosyalizmin "inşasına" kaydırılmıştı. Bu durum aynı zamanda, arzularına bakılmaksızın tüm milliyetleri Rus dili, kültürü ve kimliği temelinde tek bir "Sovyet halkına" dönüştürmeyi amaçlayan ve giderek tırmanan bir asimilasyon politikasının ilanı demektir. Latin alfabesine geçişin aksine, yazı sisteminin Kirilleştirilmesinin dil açısından hiçbir olumlu sonucu olmamıştır. Bu iki alfabe değişikliği, fakat özellikle de sonuncusu olan Kirilleştirme hamlesi neticesinde, Kırım Tatarlarının birkaç nesli arasındaki yazılı iletişim imkanı tamamen ortadan kalktı. İsmail Gaspıralı'nın, Ceditçilerin ve hatta Kırım'daki Sovyet yönetiminin ilk yirmi yılının çabalarıyla tam da yeniden canlanmaya başlamış olan edebi ve bilimsel birikimle bağlar hunharca koparıldı. Bu reform, eski SSCB'deki neredeyse tüm halkları etkilemişti ancak Kırım'da sonuçlar en kötü senaryoyla karşılık buldu. Volga (Kazan) Tatarlarının ve Azerbaycan Türkçesi veya Başkurtça da dahil olmak üzere diğer pek çok Türk halkının dillerinden farklı olarak, Kırım Tatar dili için Kiril alfabesi tamamen değiştirilmeden, aynen kabul edildi. Kırım Tatar dilinin ses özelliklerini yansıtacak, onun kendine has yapısını gözetecek özel işaretler veya harfler eklemek için en ufak bir çaba dahi gösterilmedi. Karşılarındaki, kelimenin tam anlamıyla saf bir Kiril alfabesiydi. Bu durum, yazının fonetik (sesçil) ilkesini dramatik bir şekilde bozdu. Kırım Tatar dilinin telaffuzu Rus fonetiğinin etkisiyle çarpıtılmaya başladı. Dilin gramer yapısı hiçbir mantıklı gerekçe ve pratik fayda olmaksızın kötüleştirildi. Bununla birlikte hem edebi eserlerden hem de okul kitaplarından oluşan devasa bir literatür katmanı tamamen kullanım dışı bırakılarak tarihten silindi.

Günümüzde, Kırım Tatarlarının sürgün öncesindeki yaşamına dair pek çok tarihi gerçeği tespit etmek son derece güçtür. Zira 1944 yılındaki sürgünün hemen ardından, muazzam miktarda belge ve yazılı kaynak Sovyet hükümeti tarafından tamamen kasıtlı bir biçimde imha edilmiştir. Sürgünü takip eden uzun yıllar boyunca Kırım Tatarlarına dair istatistiki kayıtlar da yine bilinçli olarak tutulmamış, gerek bağımsız Ukrayna döneminde gerekse günümüz Rusya'sında gerçekleştirilen nüfus sayımları dahil istatistik çalışmaları, Kırım Tatarları ve onların durumunun bilimsel analizi için hayati önem taşıyan göstergeleri toplamaktan özellikle kaçınmıştır.

Buna rağmen, hayatta kalmayı başaran ve Kırım Tatarlarının erişebildiği bazı arşiv belgelerine göre, 1936 yılında Kırım'da eğitim dili Kırım Tatarca olan 386 ortaokul ile 475 ilkokul ve eksik ortaokul (ortaokul dengi) bulunmaktaydı. 1941 yılına gelindiğinde ise 371 okulda yaklaşık 40.000 Kırım Tatarı öğrenci eğitim görüyordu. 1944'teki sürgünün hemen ardından bu 371 okulun tamamı, 2 pedagoji (öğretmen) lisesi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü ile sayıları bir hayli fazla olan tüm kütüphaneler kapatıldı, her türlü kitap ve ders kitabı toplanarak meydanlarda yakıldı.

Böylelikle, Kırım Tatar dilinin Kırım'da korunması ve geliştirilmesi için var olan tüm maddi altyapı tamamen yok edilmiş oldu. Bu altyapı günümüze kadar da yeniden inşa edilmemiştir.

Sürgün yerlerinde, 1950'lerin ikinci yarısına kadar Kırım Tatarları, yabancı ulustan ve yabancı dilli nüfusun ortasında, birkaç düzineden birkaç yüze kadar değişen küçük gruplar halinde "özel yerleşimlerde" (toplama kampının biraz daha hafifletilmiş bir versiyonunda) yaşamak zorunda bırakıldılar. Bu özel yerleşimlerin sınırları dışına çıkmanın cezası ise 25 yıl ağır işler (kürek mahkûmiyeti) cezasıydı. Kırım Tatarlarının kahir ekseriyeti, mesleki eğitimlerine ve uzmanlıklarına bakılmaksızın en ağır fiziksel işlerde çalıştırılmaya zorlandı. Entelektüel kesim de dahil olmak üzere herkes pamuk tarlalarında, orman kesim işlerinde, madenlerde ve endüstriyel şantiyelerde ter döktü. Ne kendi profesyonel seviyelerini ve bilgilerini koruma ne de bunları halka aktarma imkânına sahip olabildi.

Kırım Tatar kültürü ve dilinin bütünüyle yok edilmesi için kasıtlı olarak tüm koşullar hazırlanmıştı. 1956 yılında özel yerleşim rejiminin kaldırılmasından sonra bile, Kırım Tatar dilinin varlığı - tıpkı Kırım Tatar milletinin varlığı gibi - resmi düzeyde inkar edilmeye devam etti. Son derece riyakar ve iki kardeş Türk halkı (Kırım Tatarları ile Kazan/Volga Tatarları) arasında nefret tohumları ekmeye yönelik kışkırtıcı bir hamle olarak Kırım Tatarları, hem istatistiki verilerde hem de devlet kurumları ile bilimsel mecraların uygulamalarında zorla Kazan Tatarlarının bir parçasıymış gibi gösterildi. Böylelikle hem Kırım Tatarlarının gerçek durumu, yerleşim yerleri, sorunları ve ihtiyaçları hakkında bilgi toplanmasının önüne geçildi hem de kültürün ve Kırım Tatar dilinin korunması için herhangi bir imkanın yaratılması tamamen engellendi.

Sovyet yönetimi Kırım Tatar diasporası arasında ve SSCB sınırları dışındaki insan hakları savunucularının çabalarıyla zaman zaman ses getiren tepkilere karşı propaganda yapmak amacıyla, 1957 yılında Özbekistan'da "Haytarma" devlet şarkı ve dans topluluğunun kurulmasına izin verdi. Bunun yanı sıra Kiril alfabesiyle ve manidar bir isimle, Kırım Tatar dilinde 'Lenin Bayrağı' gazetesinin basılmasına da onay çıktı. Ancak bu kurumların sanat icra ettiği ve yayın yaptığı dil, resmi düzeyde ısrarla sadece "Tatarca" olarak adlandırılıyordu. Yine bu doğrultuda, Taşkent'teki Nizami Devlet Pedagoji Enstitüsü bünyesinde bir "Tatar" dili bölümü açıldı. Bu bölüm, Özbekistan'daki birkaç okulda görevlendirilmek üzere resmi olarak belli sayıda "Tatarca" öğretmeni mezun etti. Üstelik Kırım Tatar dilinin kendisi, sürgün yerlerindeki hiçbir resmi mecrada da kullanılmıyordu. Okul sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdı, ders kitapları ile materyaller ise son derece ilkel olup okulun 4. veya 5. sınıf seviyesindeki dil eğitiminin ötesine geçmiyordu. Bu durum, tamamen Kırım Tatarlarını ebedi sürgünleri ve asimilasyonları - nihai hedef olarak da etnik düzeyde yok edilmeleri - için tasarlanmış cumhuriyetlerden birine kalıcı olarak bağlamayı amaçlayan bir propaganda eyleminden ibaretti.

SSCB'nin parçalanma sürecine girmesi, merkezi Sovyet hükümetinin kendi derdine düşmesi ve "birlik cumhuriyetleri" olarak adlandırılan yapıların birlikten ayrılma çabaları sayesinde, Kırım Tatarlarının Kırım'a kitlesel geri dönüşü gerçekleşti. Öyle ki 2000 yılına gelindiğinde Kırım'da yaklaşık 273.000 Kırım Tatarı yaşıyordu. Ancak bu nüfusun büyük

ekseriyeti, günlük yaşamda bile Kırım Tatarca konuşmakta son derece zorlanıyordu. Özellikle siyaset, bilim, sosyal yaşam ve teknik konularda konuşurken araya Rusça kelimeler ve ifadeler karıştırıyor, dahası, sürgünde yaşamak zorunda kaldıkları bölgelerdeki halkların dillerine ait terminolojiyi ve gramer yapılarını kullanıyorlardı (Bu etkileşim başta Kırım Tatar Türkçesi ile arasında belirgin farklar olan Özbek Türkçesi olmak üzere, daha az oranda Tacikçe, Kazakça, Kırgızca ve diğer bölge dilleri üzerinden şekillenmişti). Sürgün öncesinde Kırım'da eğitim görmüş olan kuşaklar, onlarca yıl süren sürgün hayatı boyunca ana dillerini aile ve akraba çevresi dışında aktif olarak kullanma imkânından mahrum kaldılar. Sürgün yerlerinde doğan genç kuşaklar ise eğitimlerini ve mesleki formasyonlarını tamamen başka dillerde aldılar. Yabancı bir dil ve kültür ikliminde rekabet edebilmek, tutunabilmek için mesleki kariyerlerinde, resmi ilişkilerinde ve günlük şahsi yaşamlarında bu dilleri kullanmaya mecbur bırakıldılar. Böylelikle, dilin sonraki nesillere aktarılmasındaki o tarihsel süreklilik ve köprü çok ciddi bir biçimde zedelendi. Kırım'a döndüklerinde ise Kırım Tatarları, kendi öz vatanlarında agresif bir yabancı dil - ağırlıklı olarak Rusça ve resmi hayatta kısmen Ukraynaca - kuşatması altında kaldılar. Bu tablo, sürgün öncesindeki o doğal ve canlı dil ikliminden tamamen farklı, bambaşka bir durumdu.

Eğitimci aydınlar, gazeteciler, yazarlar ve en sıradan vatandaşlar da dahil olmak üzere Kırım Tatarları, Kırım Tatar dilinin korunması ve yeniden canlandırılması gerektiğinin son derece bilincindeydi. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde Kırım Tatarlarının yarımada nüfusu içindeki oranı, sürgün öncesine kıyasla yaklaşık iki kat daha azdı. Üstelik bu hedefi gerçekleştirecek ne siyasi güce ne de maddi kaynaklara sahiptiler. Bunun da ötesinde, muazzam bir fiziksel güç, sağlık ve maddi kaynak, babalar ile ağabeyler vatan toprağında başlarını sokacak bir ev inşa edene kadar yıllarca sürgün yerlerinde beklemek zorunda kalan aile bireyleri ve kendileri için konut yapımına harcanıyordu. Ailelerin uzun yıllar boyunca bu şekilde ayrı ve bölünmüş olarak yaşaması da dilin günlük hayatta kullanılması ve çocuklara aktarılması imkanını elinden alan feci bir rol oynadı. 1944 sürgününün ardından Kırım, 1990'lı yıllara gelindiğinde artık %90 oranında Rusya ve Ukrayna'nın farklı bölgelerinden getirilen ve Kırım Tatar kültürünün ile kimliğinin güçlenmesine kesinlikle hiçbir ilgi duymayan göçmenlerle doldurulmuştu.

Kırım'ı elinde bulunduran Ukrayna hükümeti de Kırım Tatarlarının kitlesel olarak vatana dönüşünü kendi devlet çıkarlarına bir tehdit olarak görüyordu. Ukrayna'nın bağımsızlık çabaları için bizzat uluslararası destek aradığı bir dönemde, bu geri dönüşü askeri-polisiye baskılarıyla engellemeye ya da Kırım Tatarlarını yok etmeye gücü yetmeyen Kiev yönetimi karşı bir tedbir olarak, Kırım Tatar milletinin yeniden canlanmasını önlemek adına onların sosyo-ekonomik entegrasyonuna ve kültürel-dilsel rönesansına karşı azami idari, ekonomik, sosyal ve kültürel zorluklar çıkarma yoluna gitti. Şüphesiz o günün koşullarında açıkça ırkçı sloganlar atmak ya da bu yönde bir propaganda yürütmek mümkün değildi, ancak Kırım Türklerinin en hayati ihtiyaçlarını baltalamaya yönelik fiili bir sabotaj mekanizması ana strateji haline gelmişti. Bu strateji, inşaat için arsa tahsis edilmesinin yıllarca yasaklanmasından başlayıp, Kırım Tatar çocukları için okulların açılmasını ve eğitim-öğretim sürecinin organize edilmesini fiilen imkansız kılmaya kadar uzanıyordu. Ukrayna devletinin Kırım Tatarlarına yönelik bu tutumunun tamamen su götürmez bir kanıtı

olarak, Ukrayna hükümetinin hiçbir zaman itiraz etmeye cesaret edemediği şu veri gösterilebilir: Kırım Tatarlarının öz vatanlarında kurdukları 299 yeni yerleşim yerinden, inşaat öncesinde arazisi resmi olarak tahsis edilen sadece (!) tek bir örnek vardı. Kırım Tatarları geriye kalan tüm kasaba ve köylerini kendi topraklarında, kendi elleriyle ve kendi paralarıyla kurmak zorunda kalmışlardı. Hem de hiçbir izin almadan, hatta çoğunlukla yönetimlerin yasaklarına rağmen. Yetkililer, yeni yapılan inşaatlara yönelik onlarca kitlesel yıkım organize etmiş, bazı durumlarda aynı yerleri 3 kez üst üste yıkmıştı. Böylesi bir baskı altında, insanların kendi evlerinin yanı sıra bir de 299 okul inşa etmeye güçlerinin yetmeyeceği son derece açıktır.

Ukrayna yönetiminin Kırım Tatarlarının çıkarlarına yönelik uyguladığı sabotajın en bariz örneklerinden biri de Kırım Tatar dili için Latin alfabesinin yeniden iade edilmesine karşı takındığı tutumdur. 1997 yılında, Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Şurası'ndaki (parlamentosundaki) 100 milletvekilinden 14'ünü oluşturan Kırım Tatar Millî Kurultayı fraksiyonu son derece çetin müzakereler, parlamententer protestolar (tüm fraksiyonun katıldığı açlık grevi dahil) ve fraksiyonlar arası uzlaşılarda neticesinde, Kırım Tatar dilinin Latin alfabesine geçirilmesine dair Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Şurası'nın resmi kararını çıkartmayı başardı. Alfabenin kendisi ise Kırım Tatar dili uzmanları tarafından geliştirilmiş, iki ayrı bilimsel konferansta masaya yatırılmış ve bundan çok daha önce Kırım Tatar Millî Kurultayı tarafından onaylanmıştı. Bu karar tüm prosedürlere uygun olarak alınmıştı ve hukuki açıdan hem Kırım hem de Ukrayna makamları için bağlayıcı bir nitelik taşıyordu. Ne var ki parlamentonun kendisi okul kitapları ve eserler basmaz, okullardaki ya da üniversitelerdeki müfredatı belirlemez ve öğretmenlerin çalışma düzenini organize etmez. Söz konusu karar, gerek Kırım özerk yönetiminin gerekse Ukrayna'nın tüm devlet kurumları tarafından tamamen görmezden gelindi. Kararın uygulanmasını sağlamak amacıyla ne Ukrayna ne de Kırım bütçesinden tek bir kuruş dahi tahsis edilmedi.

Devlet gazeteleri, televizyon ve radyo kanalları ile okullara öğretmen ve anaokullarına eğitmen yetiştiren üniversiteler çalışmalarında ve eğitim materyallerinin hazırlanmasında Kiril alfabesini kullanmaya devam etmek üzere devletten ödenek ve resmi talimatlar almaya devam ettiler. Bu karar günümüze kadar resmi olarak iptal edilmemiş olsa da, bugüne kadar hiçbir devlet kurumu tarafından uygulamaya konulmamıştır. Bu durum, Kırım'ın Ukrayna yönetiminde olduğu dönemin tamamı boyunca bu şekilde sürüp gitti.

Kırım'ın 2014 yılında Rusya'nın egemenliği (yargı yetkisi) altına girmesinin ardından, Rusya'da ta 1992 yılında kabul edilmiş olan ve Rusya halklarının tüm dillerinde alfabe kullanımının istisnasız bir biçimde yalnızca Kiril alfabesi temelinde olmasını zorunlu kılan yasa Kırım'da da otomatik olarak yürürlüğe girdi.

Rusya Federasyonu dil kanunu - Madde 6:

"Rusya Federasyonu'nda, Rusya Federasyonu devlet dilinin ve cumhuriyetlerin devlet dillerinin alfabeleri, Kiril grafik esas alınarak (Kiril alfabesi temelinde) oluşturulur. Rusya Federasyonu devlet dilinin ve cumhuriyetlerin devlet dillerinin alfabeleri için farklı grafik esaslar (Latin vb. diğer alfabeler), ancak federal yasalarla belirlenebilir."

(6. fıkra, 11.12.2002 tarihli ve 165-FZ sayılı Federal Kanun ile eklenmiştir.)

Yeni bir karar alınmasına gerek bile kalmadı. Rusya idaresindeki Kırım'da Kırım Tatar yazı sistemi, tamamen 1939 yılında onaylanan o saf Kiril alfabesi biçimiyle varlığını sürdürmektedir.

Sovyet döneminin Ukraynalı yöneticileri, on yıllar boyunca Kırım Tatarlarının Kırım'a bir daha asla dönmeyeceğinden tamamen emindiler. Bu durum, özellikle de onların sürgün öncesindeki Kırım'ın gerçek durumuna ve Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya devredilmesinden önceki sürecine karşı tamamen ilgisiz kalmalarına yol açtı. Bu ilgisizlik ve yaklaşım, ilerleyen dönemlerde Ukrayna hükümetinin BM, UNESCO, Avrupa Konseyi ve diğer insan hakları örgütleri dahil olmak üzere uluslararası kuruluşlara Kırım Tatarlarının kültürü ve diline yönelik politikaları hakkında resmi raporlar sunarken kendini gösterdi. Kiev yönetimi, Kırım'ın yerli halkına karşı yürüttüğü ayrımcı ve asimilasyoncu faaliyetleri uluslararası arenada yapıcı ve insancıl bir politika olarak lanse etmeye (yorumlamaya) çalıştı.

Ukrayna ve Rusya'nın Kırım Tatar diline yönelik yürüttükleri gerçek politikaları doğru bir biçimde analiz edebilmek (değerlendirebilmek) için aşağıdaki tabloya göz atmakta fayda vardır.

Bölüm 1. Kırım Tatarlarının Demografik Göstergeleri

Dönem / Süreç	RSFSC Bünyesindeki Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1921–1946)	Ukrayna Bünyesindeki Kırım Özerk Cumhuriyeti (1991–2014)	Rusya Bünyesindeki Kırım Cumhuriyeti (2014–2026)
Kırım Tatarları'nın sayısı	1921: 186 900 kişi 1939: 219 400 kişi	1989: 39 000 kişi 2001: 245 290 kişi	2014: 232 340 kişi 2026: 205 083 kişi
Kırım'ın toplam nüfusu içindeki oranı	1920: 26,0% 1939: 19,4% 1944: 0% (sürgün)	1989: 1,6% 2001: 10,22%	2014: 10,57% 2026: 8,3%

Bölüm 2. Dilin Resmi ve Anayasal Statüsü

RSFSC Bünyesindeki Kırım ÖSSC (1921–1946) Dönemi

1921 Kırım ÖSSC Anayasası:

Madde 2: Rusça ve Tatarca, Kırım SSC'nin resmi (devlet) dilleri olarak kabul edilir...

Madde 31: Kırım SSC'nin arması, Rusya Federatif Cumhuriyeti'nde genel kabul görmüş tasvirden oluşur, armayı çevreleyen çelenk üzerinde Rusça ve Tatarca şu ibareler yer alır: a) Kırım SSC, b) Dünyanın bütün işçileri, birleşin!

Madde 32: Kırım SSC'nin bayrağı, kırmızı fon üzerine Rusça ve Tatarca yazılmış "Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti" ibaresinden oluşur.

1929 Kırım ÖSSC Anayasası:

Madde 6: Kırım ÖSSC, Rusça ve Tatarca'yı genel kabul görmüş ortak diller olarak tanımakla birlikte, her vatandaşa devlet organları ve toplumsal kuruluşlarla olan ilişkilerinde kendi ana dilini kullanma imkanını güvence altına alır. Aynı şekilde, Sovyetler Kongresi

oturumlarında, diğer her türlü kurultay, toplantı ve mahkemeler dahil olmak üzere çeşitli konuşmalarda ve toplumsal kuruluşlarda da bu dillerin kullanılması hakkı sağlanır. Ulusal azınlıklara, okullarda kendi ana dillerinde eğitim görme hakkı güvence altına alınır.

Madde 107 ve 108: Devlet arması ve bayrağı - RSFSC ve Kırım ÖSSC'nin baş harflerini barındırmasının yanı sıra Rusça ve Tatarca dillerindeki sloganları da içerir.

1937 Kırım ÖSSC Anayasası:

Madde 24: Kırım ÖSSC Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilen kanunlar, Tatarca ve Rusça dillerinde yayımlanır.

Madde 78: Kırım ÖSSC'de yargılama (mahkeme işlemleri) - Tatar nüfusun çoğunlukta olduğu kırsal bölgelerde, şehir ilçelerinde ve kasabalarda Tatarca, Rus nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde Rusça, Alman veya Yahudi nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde ise sırasıyla Almanca ve Yahudice (Yidiş) dillerinde yürütülür. Merkezi yargı kurumlarında ise yargılama dili Tatarca ve Rusçadır...

Madde 111 ve 112: Devlet arması ve bayrağı - Rusça ve Tatarca dillerinde "RSFSC" ve "Kırım ÖSSC" yazılarını içerir.

Ukrayna bünyesindeki Kırım Özerk Cumhuriyeti dönemi (1991–2014)

1992 Yılı Kırım Cumhuriyeti Anayasası (4 farklı revizyonu/metni ile) ve 1995 Yılı Anayasası:

Madde 6 (Fıkra 1): Resmi dil ve resmi yazışma (resmi işler/bürokrasi) dili Rusçadır. Kırım Cumhuriyeti'nde devlet dilleri Kırım Tatarca, Rusça ve Ukraynaca dilleridir.

Madde 6 (Fıkra 2): Vatandaşların kendi ana dillerini veya başka herhangi bir dili kullanma hakkı ile eğitim ve öğretim dilini özgürce seçme hakkı güvence altına alınır.

Madde 145: Yargılama (mahkeme işlemleri), devlet dillerinde veya ilgili bölgedeki vatandaşların çoğunluğunun dilinde yürütülür. Davaya katılan kişilerin, bir tercüman aracılığıyla kendi ana dillerinde konuşma hakkı güvence altına alınır.

1998 Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası:

Madde 10: Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde devlet dilinin (Ukraynaca) yanı sıra Rusça, Kırım Tatarca ve diğer milliyetlerin dillerinin işleyişi, kullanımı ve korunması güvence altına alınır. Rusça, nüfusun çoğunluğunun dili olması sebebiyle toplumsal yaşamın tüm alanlarında kullanılır. Vatandaşların kendi ana dillerinde eğitim görme hakkı güvence altına alınır.

Madde 11: Resmi belgeler (pasaport, iş/çalışma cüzdanı, eğitim belgeleri vb.) Ukraynaca ve Rusça dillerinde düzenlenir - vatandaşın talebi (başvurusu) üzerine ise Kırım Tatarca dilinde de hazırlanır.

Madde 12: Yargılama (mahkeme işlemleri), noter işlemleri, idari ihlallere/suçlara ilişkin işler ve hukuki yardım dili olarak Ukraynaca veya taraflardan birinin talebi üzerine Rusça kullanılır.

Madde 13: Posta ve telgraf yazışmalarının yanı sıra vatandaşlara yönelik hizmet sektöründe Ukraynaca veya Rusça dilleri (ya da taraflar için uygun olan başka bir dil) kullanılır.

Rusya Bünyesindeki Kırım Cumhuriyeti Dönemi (2014–2026)

2014 Yılı Kırım Cumhuriyeti Anayasası:

Madde 10: Rusça, Ukraynaca ve Kırım Tatarca dilleri, Kırım Cumhuriyeti'nin resmi (devlet) dilleridir. Resmi dillerin statüsü, Rusya Federasyonu mevzuatı ve Kırım Cumhuriyeti mevzuatı ile belirlenir.

Madde 19: Herkes kendi ana dilini kullanma, iletişim, yetiştirilme (eğitim-öğretim) ve yaratıcılık (sanat) dilini özgürce seçme hakkına sahiptir.

Blok 3. Devlet kurumlarında dillerin fiili kullanımı

RSFSC Kırım Bünyesindeki ÖSSC (1921–1946)	Kırım Özerk Cumhuriyeti (1991–2014)	Rusya Bünyesindeki Kırım Cumhuriyeti (2014–2026)
Devlet organlarının tüm belgeleri Kırım Tatarca dilinde yayımlanmaktaydı.	Mevzuat ve Tabela/Levhalar: Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yasal mevzuat kararları Kırım Tatarca dilinde sadece 1995-1998 yılları arasında (Rusça ve Ukraynaca ile birlikte) yayımlandı. Kurum tabelaları bu dilde yazıldı ve resmi form/antetli kağıt tercümeleri yapıldı. Bunun dışında dil, başka hiçbir resmi düzeyde veya belgede kullanılmadı.	Dil Kanunu Sorunu: Anayasa'ya göre dillerin statüsünün Kırım Cumhuriyeti kanunlarıyla belirlenmesi gerekmektedir. Ancak 2014 yılından günümüze kadar Devlet Konseyi (parlamento), böyle bir kanunun tasarlanıp kabul edilmesine yönelik her türlü girişimi ezici bir oy çokluğuyla reddetmiştir.
Yargılama süreci ve mahkeme belgeleri, sürece Kırım Tatarlarının katılımı durumunda Kırım Tatarca dilinde yürütülmekte ve düzenlenmekteydi.	Mahkeme İşlemleri: Yargı süreci Rusça ve Ukraynaca dillerinde yürütüldü. Kırım Tatarca dilinde tercüman ancak kişinin açık talebi (başvurusu) üzerine sağlandı.	Siyasi Azınlık: Kırım Tatarları, parlamentonun Ruslardan ve Ukraynalılardan oluşan çoğunluğunu etkileme konusunda tamamen yetersizdir. Yıllara göre Tatar milletvekili sayıları şu şekildedir: 2014'te 103 vekilden 6'sı; 2018'de 83 vekilden 3'ü; 2022'de 82 vekilden 2'si; 2026'da ise 75 vekilden 6'sı Kırım Tatarıdır.
Nüfus müdürlüğü (evlendirme ve kayıt dairesi) bünyesinde belgeler iki dilde verilmekteydi: Rusça ve Kırım Tatarca.	Nüfus Müdürlüğü: Resmi belgeler Rusça dilinde düzenlendi. Kırım Tatarca diline tercüme dilekçe üzerine yapılıyordu, ancak bu belge kullanıldığında, kişinin belgenin resmi bir kopyasını veya yeniden Rusçaya yapılmış tercümesini sunması gerekiyordu.	Fiili (gerçek) statü: Kırım Tatarca, hayatın özel/bireysel alanı ile sınırlı bir dil olarak kalmaya devam etmektedir. Rusça, genel devlet dili olarak her yerde geçerlidir. Mahkemede tercüman aracılığıyla ifade vermek veya nüfus müdürlüğünden (evlendirme ve kayıt dairesi) Kırım Tatarca dilinde belge örneği almak, o dile resmi bir statü kazandırmamakta, yalnızca Rusya Anayasası'nda öngörülen, bilgiye erişime dair bireysel insan haklarının bir uygulaması niteliği taşımaktadır.
	Dil Önceliği: "Devlet dili" ifadesi yalnızca Ukraynacayı kastediyordu. Kurumlar, Kiev ile olan ilişkilerinde Ukraynaca dilini, Kırım içinde ise Rusça dilini (nüfusun çoğunluğunun dili ve " taraflar için uygun olan dil" sıfatıyla) kullandı. Ukrayna yönetimi altındaki Kırım, Rusça dilinin mutlak eğitim ve egemenlik alanıydı, Kırım Tatarların şikayet ve protestoları ise tamamen görmezden gelindi.	

Blok 4. Çocukların Yetiştirilmesinde ve Eğitiminde Dil Kullanımı

Bölüm 1. Okul Öncesi Eğitim (Anaokulları)

Ukrayna Dönemi

1991–1999 dönemi: Ukrayna yönetimi altındaki Kırım Tatar okul öncesi eğitim kurumlarının sayısındaki değişim dinamikleri şu şekildedir: **1991 yılında 12; 1992 yılında 24; 1993 yılında 40; 1994 yılında 38; 1995 yılında 25; 1999 yılında ise 20 kurum. 1999 yılında** bu kurumlara kayıtlı çocuk sayısı, 7 yaş altındaki toplam 25.179 Kırım Tatarı çocuk arasından yalnızca 337 idi.

2007 yılı: Kırım genelindeki toplam okul öncesi eğitim kurumu sayısı 704 birimden oluşmaktaydı.

2013 yılı: 6 yaş altı toplam Kırım Tatarı çocuk sayısı yaklaşık 17.800 kişiydi. Bu çocuklardan kaçının Kırım Tatarca dilinde eğitim/bakım alma imkanına sahip olduğu ise **bilinmemektedir.**

Rusya Dönemi

2014 yılı: Okul öncesi çağındaki Kırım Tatarı çocuk sayısı yaklaşık 17.000 kişiydi. Kırım Tatarca eğitim veren gruplara/sınıflara devam eden çocuk sayısı ise **bilinmemektedir.**

2025 yılı: Kırım'daki okul öncesi eğitim kurumlarında (anaokullarında), okul öncesi çağındaki toplam 12.300 Kırım Tatarı çocuktan yaklaşık 1.500'ü Kırım Tatarca dilini öğrenmektedir/eğitimini bu dilde almaktadır.

Bölüm 2. Okul eğitimi (Kronolojik analiz)

Yıl / Dönem	Okul ve öğrenci verileri	Fiili durum ve gizli nüanslar
1936–1941 Yılları (Kırım ÖSSC)	1936 yılında Kırım'da, eğitim dili Kırım Tatarca olan 386 ortaokul ile 475 eksik ortaokul (ortaokul dengi) ve ilkokul bulunmaktaydı. 1941 yılına gelindiğinde, 371 okulda yaklaşık 40.000 öğrenci eğitim görmekteydi; bu sayı, okul çağındaki tüm Kırım Tatarı çocukların neredeyse %100'üne tekabül ediyordu.	1944 yılındaki sürgünün ardından her şey kapatıldı: 371 okul, 2 pedagoji teknik okulu (öğretmen okulu), dil ve edebiyat enstitüsü ile sayıları bir hayli fazla olan her türden kütüphane lağvedildi. Tüm kitaplar ve ders kitapları toplatılarak yakıldı.
2001 yılı (Ukrayna)	Okul çağındaki yaklaşık 63.500 Kırım Tatarından (Ukraynalı yetkililer bu rakamı resmi olarak 38.995'e kadar düşük gösteriyordu) sadece şu kadarı için imkan oluşturulmuştu: Eğitim dili Kırım Tatarca olan 7 okul, bu dilin derinlemesine (yoğunlaştırılmış) öğretildiği 4 okul ve 10 iki çift dilli okul. Bu kurumlarda ana dilini öğrenen çocuk sayısı 2.374 (%6,1), yoğunlaştırılmış şekilde öğrenen çocuk sayısı ise 5.412 idi.	Resmi olarak düşürülmüş rakamlara göre bile çocukların yalnızca %13,9'u, gerçek çocuk sayısına oranla ise sadece %12,2'si ana dilini öğrenebiliyordu. Okul çağındaki çocukların %88'i ana dillerini öğrenme hakkından mahrum bırakılmıştı. "Milli" (Kırım Tatar) okullarında bile eğitim aslında Rusça yürütülüyor, "Kırım Tatarca eğitim" adı altında 45 dakikalık dersin sadece 10 dakikası terimlerin tanıtılmasına ayrılıyordu. İki dilli okullarda ise 1.800 çocuk, derslerin müfredat dışı saatlerde veya diğer zorunlu derslerin yerine (haftada toplamda sadece 2 saat olacak şekilde) konulması sebebiyle ana dili eğitiminden vazgeçmek zorunda kalmıştı.

2013 yılı (Ukrayna)	Ukrayna yönetimi, eğitim dili Kırım Tatarca olan 15 okul bulunduğunu rapor etmekteydi, ancak hukuki olarak bu statüde sadece 6 okul mevcuttu (5.551 öğrenci veya Kırım'daki tüm okul çağındaki çocukların %2,7'si). Rus okullarında ise dilin asgari düzeyde öğretildiği 384 sınıf faaliyet gösteriyordu. Neticede, Kırım Tatar nüfus oranının %10,57 olmasına tezat olarak, Kırım genelindeki tüm öğrencilerin yalnızca %8,6'sına tekabül eden 18.020 çocuk ana dilini şu veya bu şekilde (farklı düzeylerde) öğrenmekteydi.	Kağıt üzerinde çocukların %61,8'inin ana dilini öğrendiği beyan edilmekteydi, fakat gerçekte, okul çağındaki 60.400 çocuktan sadece %29,8'i ana dilini öğreniyordu. Kırım Tatarı öğrencilerin %70,2'si okullarda ana dillerini öğrenme imkanından tamamen mahrumdu. Ukrayna mevzuatında " milli okul " gibi bir hukuki tanım bulunmamakta, bu terim yetkililer tarafından yalnızca BM ve Avrupa Konseyi'ne sunulan raporlarda göstermelik olarak kullanılmaktaydı.
2015 yılı (Rusya)	Kırım genelindeki 586 genel eğitim okulundan (toplam 185 bin öğrenci içinden) "Kırım Tatar okulu" olarak adlandırılan 15 kurumda yalnızca 6 bin çocuk eğitim görmekteydi.	Öğrencilerin %50'sini, hatta %75'ini Kırım Tatarlarının oluşturduğu okullar mevcut olmasına rağmen, bu çocukların kendi ana dillerini öğrenmelerine izin verilmiyordu.
2019 yılı (Rusya)	Eğitim dilinin Kırım Tatarca olduğu ve çocukların bu dilde eğitim aldığı 15 okulun (Kırım'daki tüm öğrencilerin %3,1'i) bulunduğu resmi olarak beyan edilmiştir. Ayrıca bünyesinde 126 Kırım Tatarca sınıf barındıran 27 okulun daha mevcut olduğu açıklanmıştır.	Uygulamada, okullardaki dersler ağırlıklı olarak Rusça işlenmekteydi. Söz konusu okullardan birinde Kırım Tatarca eğitim sadece 9. sınıfa kadar verilmekteydi (10. ve 11. sınıflarda bu dilin eğitimi tamamen kaldırılmıştı). Denetlenen 18 okuldan 10'unda okul tabelaları ve panoları istisnasız bir şekilde yalnızca Rusça dilindeydi.
2020 yılı (Rusya)	Kırım Eğitim Bakanlığı verilerine göre: Faaliyetini sürdüren 15 okul (237 sınıf, 5 bin öğrenci) bulunmaktadır. Rusça eğitim verilen okulların bünyesinde ise 22 okulda 117 Kırım Tatarca sınıf açılmıştır (1,7 bin çocuk). Yaklaşık 31 bin öğrenci ise ana dilini bir ders olarak, seçmeli (fakültatif) veya ders dışı etkinlik kapsamında öğrenmektedir.	Veriler, Kırım Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmıştır.
2026 yılı (Rusya)	Eğitim dili Kırım Tatarca olan 16 okulun resmi olarak faaliyet gösterdiği beyan edilmiştir. Bu okullarda toplam 7.200 çocuk (Kırım Cumhuriyeti'ndeki toplam öğrenci sayısının %3,3'ü) eğitim almaktadır. Diğer yandan, Rusça eğitim veren 19 okulda ise 23.000 çocuk bu dili haftada sadece 45 dakika olacak şekilde öğrenmektedir.	Şu anki mevcut durum (2026 yılı): Gizli problemlerin ve hukuki boşlukların detaylı bir analizi, aşağıdaki analitik blokta sunulmuştur.

2026 Yılı İtibarıyla Eğitim Alanındaki Fiili Durum

Mevcut okul sayısı: Resmi olarak beyan edilen 16 okuldan şu an itibarıyla fiilen faaliyet gösteren okul sayısı **yalnızca 14'tür.**

Dil öğrenme hakkından mahrumiyet: Kırım'daki okul çağındaki yaklaşık 53.300 Kırım Tatarı çocuktan genel olarak 30.200'ü dili öğrenmektedir. Buna karşın, **yaklaşık 20.120 çocuk (%44) okullarda Kırım Tatar dilini öğrenme hakkından ve imkanından tamamen mahrum bırakılmıştır.**

RF mevzuatındaki hukuki oyunlar: Rusya mevzuatında "milli okul " kavramı tamamen eksiktir. "Ana dilde eğitim veren okullar" ifadesi geçse de, kanun ne zorunlu bir ders listesi ne de ana dilinin asgari kullanım sınırını belirlemektedir. Eğitimin kapsamı ve tanımı tamamen okul yönetimlerinin ve memurların inisiyatifine bırakılmıştır. Bu alana hiçbir kaynak ayrılmamakta, söz konusu okullar yalnızca birer "propaganda tabelası" işlevi görmektedir.

"Yoğunlaştırılmış ana dili eğitimi" miti: Rusya mevzuatında böyle bir hukuki tanım veya kavram bulunmamaktadır. Okul yönetimleri ya da bakanlık, tamamen kendi keyfi arzularına göre bir programı "yoğunlaştırılmış eğitim" olarak adlandırabilmektedir. Uygulamada ise bu süslü ifadenin karşılığı, haftada sadece 45 dakikalık 1 ya da 2 dersten ibarettir, üstelik bu dersler çoğunlukla müfredat dışı, ek veya seçmeli/zorunlu olmayan dersler olarak ilan edilmektedir.

Okul yönetimleri tarafından baskılar: Kırım Tatar dilinin sadece bağımsız bir ders olarak okutulduğu okullarda, ders süresi haftada asla 45 dakikayı geçmemektedir. Okul idareleri bu derisi programdan tamamen çıkarmak için yoğun bir çaba sarf etmektedir: Öncelikle velilerden dil eğitimi talebine dair dilekçe yazmalarını istemekte, hemen ardından ise "ödenek yetersizliği" veya "öğretmen eksikliği" gibi bahaneler öne sürerek velilere bu taleplerinden vazgeçmeleri için baskı yapmaktadır. Okul bütçeleri ise gösterişli bir şekilde dil eğitimi dışındaki başka alanlara harcanmaktadır.

Kadro yetersizliği iddialarının çürütülmesi: İdarelerin "öğretmen yok" yönündeki iddiaları tamamen gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Kırım'da bu alanda uzman yetiştiren iki büyük köklü yükseköğretim kurumu faaliyetini sürdürmektedir: Kırım Federal Üniversitesi ve Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi. Bu üniversiteler, günümüze kadar **Kırım Tatar dili ve edebiyatı alanında diploma sahibi yüzlerce profesyonel öğretmen yetiştirmiş ve mezun etmiştir.**

Metodolojik not ve yapısal sentez

Unutulmamalıdır ki ne Ukrayna ne de Rusya devleti, bu ülkelerin Kırım Tatar diline ve Kırım Tatarı çocukların eğitimine yönelik eğitim politikalarının eksiksiz ve karşılaştırılabilir bir takibini (izlenmesini) yapmaya olanak tanıyacak tam ve şeffaf bir kamusal istatistik sunmamıştır. Bu tür bilgilerin bağımsız olarak toplanması her zaman son derece zor olmuş, günümüzde ise doğrudan bir kovuşturma ve baskı gerekçesi haline gelmiştir.

Ancak sunulan bu sınırlı rakamlar bile, 1941 yılı öncesindeki Kırım ÖSSC (Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) dönemindeki okul ve Kırım Tatarı öğrenci sayısı ile günümüz Ukrayna veya Rusya yönetimleri altındaki mevcut durumun hiçbir şekilde kıyas kabul etmeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Üstelik, bir çocuğun ana dilini haftada sadece 45 dakika aldığı, buna karşın Rusçanın farklı formlarda haftalık 225-270 dakika dayatıldığı bir denklemde, dilin işlevsel ve akıcı bir

şekilde kullanılabilmesi için asıl hayati önem taşıyan diğer tüm derslerin (sözde Kırım Tatarca eğitim veren okullar da dahil olmak üzere) tamamen Rusça işlendiği gerçeği göz önüne alındığında, bu uygulamaların Kırım Tatar dilini ihya etmeye, korumaya ve hele ki geliştirmeye yönelik adımlar olmadığı gün gibi ortadadır.

Dilsel ekosistemin ve sosyal çevrenin yok oluşu

Bununla birlikte, dilin karşı karşıya olduğu durumu yalnızca resmi eğitim alanıyla sınırlı tutarak ele almak büyük bir hata olacaktır. Bütün bir sosyal ekosistem - yani aile dışındaki konuşma dili, tabelalar, gazeteler, televizyon ve radyo yayıncılığı, internet, resmi belgeler, reklamlar, kamusal bilgilendirmeler ve evden çıkıldığı andan itibaren kendilerinden sayıca 10 kat fazla olan Rusça konuşan nüfusla iletişim kurma zorunluluğu, insanların ana dillerini koruyabilecekleri ve hele ki geliştirebilecekleri özgün bir Kırım Tatarca dil çevresini pratikte tamamen yok etmektedir.

Günümüzde yaşlılar da dahil olmak üzere yetişkinlerin günlük Kırım Tatarca konuşmaları, yalnızca bir selamlama ve vedalaşmadan, birkaç geleneksel soru-cevaptan ibaret kalmış olup, peş peşe kurulmuş birkaç cümleye bile son derece nadir rastlanmaktadır. İnsanlar, en ilkel ve gündelik ev içi konular dışındaki herhangi bir mesele üzerine ana dillerinde iletişim kurma yetisini kaybetmektedir. Bu koşullar altında çocuklara ya da daha genç kuşaklara ana dilini öğretebilmek, Kırım Tatar Türkleri için mevcut şartlarda çözülmesi imkansız bir sorun haline gelmektedir.

Tarihi sorumluluk ve dilin geleceği

Dilin kendi kendine ya da herhangi bir devletin yürütüleceği faaliyetler neticesinde yeniden canlanacağına dair umut beslemenin hiçbir gerçekliği olmadığı gün gibi ortadadır. Buna bel bağlamak, önümüzdeki birkaç on yıl içinde Kırım Tatar dilinin toplumsal yaşamdan tamamen silinmesine ve yalnızca dar bir uzman ile bilim insanı çevresinin ilgi ve inceleme nesnesi haline gelerek "ölü bir dile" dönüşmesine yol açacak son derece tehlikeli bir yanılgıdır.

SONUÇ

Sunulan tarihi ve istatistik tabloları, Kırım Tatar Türkçesinin günümüzdeki kritik durumunun ne bir tesadüf, ne de geçmişte kalmış bir trajedisidir. Bu durum, 1783'ten günümüze kadar kesintisiz işleyen bilinçli bir siyasi yoketme mekanizmasının doğal sonucudur.

Bu tablo karşısında, dilin geleceğine dair gerçekçi bir strateji, devlet kurumlarının "milli okul" veya "yoğunlaştırılmış eğitim" gibi içi boşaltılmış vaatlerine güvenemez. Aynı şekilde, dilin kendiliğinden canlanma beklentisi de gerçekçi değildir.

Öncelikli olarak yapılması gereken, Kırım Tatar Türkleri toplumunun kendi iç dinamikleriyle dilin gündelik yaşam alanını fiilen genişletmesidir. Bunun için aile içi dil aktarımı sistematik hale getirilmelidir. Bağımsız okul öncesi ve destekleyici dil ortamları kurulmalıdır. Ayrıca zamana ayak uyduran çocuk içerikleri, sosyal medya ve çevrimiçi kurslar gibi dijital ve görsel-işitsel içerik üretimi önceliklendirilmelidir.

Bununla eş zamanlı olarak, uluslararası kuruluşlar (UNESCO, AGİT, Avrupa Konseyi) nezdinde somut ve denetlenebilir göstergelere dayalı raporlama baskısı daha aktif

şekilde sürdürülmelidir. Bu baskı, devletlerin göstermelik değil, ölçülebilir yükümlülükler altına girmesini sağlamak açısından vazgeçilmezdir.

Aksi takdirde, makalede ortaya konan veriler doğrultusunda, Kırım Tatar Türkçesi önümüzdeki birkaç on yıl içinde gündelik bir iletişim dili olmaktan çıkacaktır. Dilin yalnızca akademik incelemeler konusu haline gelmesi, uzak bir ihtimal değil, mevcut eğilimlerin doğrudan uzantısı olacaktır.

KAYNAKLAR

Anayasa ve mevzuat

- Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, 1921.
- Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, 1929.
- Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, 1937.
- Kırım Cumhuriyeti Anayasası, 6 Mayıs 1992.
- Kırım Cumhuriyeti Anayasası, 1 Kasım 1995.
- Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası, 21 Ekim 1998.
- Kırım Cumhuriyeti Anayasası, 11 Nisan 2014.
- **Rusya Federasyonu “Rusya Federasyonu Halklarının Dilleri Hakkında” Kanunu**, Madde 3, fıkra 6; Federal Kanun No. 165-FZ, 11 Aralık 2002.

İstatistik ve resmi raporlar

- **Всеукраїнський перепис населення 2001 року**, Devlet İstatistik Komitesi / Ukrayna Devlet İstatistik Servisi.
- **Перепись населения в Крымском федеральном округе, 2014**, Росстат / Крымстат. (Kırım Federal Bölgesi'nde Nüfus Sayımı, 2014, Rosstat / Kırımstat)
- **Council of Europe, European Charter for Regional or Minority Languages: Evaluation Reports on Ukraine.**
- **United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine / OHCHR, Reports on the Situation of Human Rights in Ukraine.**
- **OSCE High Commissioner on National Minorities**, reports on the situation of Crimean Tatars and minority-language education in Crimea.

Bilimsel çalışmalar

- Pohl, J. Otto. *The 1944 Soviet Deportation of Crimean Tatars to Uzbekistan and the Urals as Special Settlers*. Wschodnioznawstwo, 2024.
- Uehling, Greta Lynn. *Beyond Memory: The Crimean Tatars' Deportation and Return*. Palgrave Macmillan, 2004.
- Aydingün, Ismail; Aydingün, Ayşegül. “Crimean Tatars Return Home: Identity and Cultural Revival.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2007.
- Lazzerini, Edward J. “Turkic Modernism at the Turn of the 20th Century.”
- “Formation and Development of the Alphabet of the Crimean Tatar Language: A Historical Outline.”